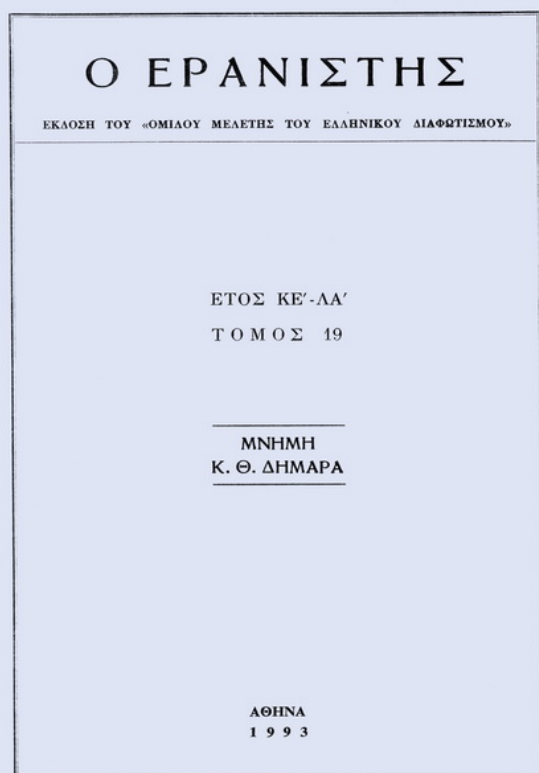

Ο Ερανιστής

Τόμ. 19 (1993)

Μνήμη Κ. Θ. Δημαρά

Νεολογισμοί στην “Πολιτική σχέδη”

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.275](https://doi.org/10.12681/er.275)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (1993). Νεολογισμοί στην “Πολιτική σχέδη”. *Ο Ερανιστής*, 19, 332–334.
<https://doi.org/10.12681/er.275>

κῶν» καὶ ὅχι στὸν λόγιό καὶ διάσημο πατέρα του. Παραχώρηση ἔμως ποὺ εὐκολα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χρύσανθος ἤθελε νὰ προβάλει τὴν παιδεία τοῦ μαθητῆ του ποὺ, τὸ 1722, ἦταν βοεβόδας τῆς Βλαχίας.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ "ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΧΕΔΗ"

ΣΤΟ ΕΡΓΟ "ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΧΕΔΗ" ποὺ, γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Σέργιου Μακραιοῦ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1768, παραδίδεται στὸν χειρόγραφο κώδικα 651 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη¹ ἐντόπισα ὁκτὼ νεολογισμούς. Τὸ ἔργο δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ, ἔτσι ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος κατέγραψε τὸν 19ο αἰῶνα νεολογισμούς «ὑπὸ τῶν λογίων πλασθέντας» ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων» ἀντλώντας ὕλικό ἀπὸ δημοσιευμένα κείμενα, δὲν χρησιμοποίησε τὴν ἀνέκδοτη «Πολιτικὴ σχέδη».² Ἡ καταγραφή ὡστόσο τῶν νεολογισμῶν ποὺ περιέχονται καὶ χρήσιμη καθεαυτὴ εἶναι, καὶ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ γνωρίσουμε καλύτερα ἓνα ἔργο ποὺ ἔχει μείνει ὡς σήμερα ἀθυσούριστο.

Ὁ τρόπος ποὺ παρουσιάζω τοὺς νεολογισμούς εἶναι ὁ ἀκόλουθος: δίνω ὁλόκληρο τὸ σχετικὸ χωρίο καὶ τονίζω μὲ ἀραίωση τὴ λέξη ποὺ ἐνδιαφέρει. Στὴ συνέχεια σημειώνω προγενέστερες ἀναγραφές τῆς.

α' Τῇ δὲ ἡλικίᾳ, περὶ τοὺς λόγους οἱ μὲν νέοι φαίνονται πρόχειροι, εὐπιστοι... Οἱ δὲ προβεβηκότες, ἀμφισβητοῦντες, ὁ π ο δ ι σ τ ᾶ σ ο ν τ ε ς, ταχύποποι... Οἱ δὲ μέσοι κατ' ἄμφω, ἀλλ' ὡς μηδὲν ἄγαν τὰ πλεῖστα.

Τούτων γοῦν ἀπάντων ἐπιλογιζομένων συμβάλλοι ἂν τις ὡς ἔχει τὰ λεγόμενα καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν, διασκοπῶν καὶ π ρ ο σ ε π ι δ ι α γ ι ν ὡ σ κ ω ν καὶ τὰς τῶν εἰρημένων συνεμπτώσεις καὶ κατ' ἀλλήλων ἀ ν τ ι π ε ρ ι π τ ὶ σ ε ι ς καὶ ἐξωθήσεις, οὕτω γὰρ εἰ μὴ τὸ ἀκριβές, τὸ εἰκὸς μέντοι ὑπολάβοι.³

Τὸ ρῆμα «ὑποδιστάζω» εἶναι νεολογισμός· ὁ Κουμανούδης ἔχει καταγράψει τὸ οὐσιαστικὸ «ὑποδισταγμός» ὡς προερχόμενο ἀπὸ τὴ Λογικὴ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως. Στὸ ἴδιο ὡστόσο κείμενο ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Λιψία τὸ 1766 ὑπάρχει καὶ τὸ ρῆμα «ὑποδιστάζω» ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ Κουμανούδη.⁴

1. Βλ. πρόχειρα Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Ἐνα δοκίμιο Πολιτικῆς τοῦ 1768», *Τὰ Ἱστορικά* 7 (1990), τχ. 12-13, 113.

2. Στ. Α. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, Ἀθήνα 1900· ἀνατύπωση μὲ προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα 1980.

3. ΜΠΤ 651, σ. 521-522.

4. Εὐγένιος Βουλγάρης, *Ἡ Λογικὴ ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων συγγραμμάτων*, Λιψία 1766, σ. 319.

Τὸ ρῆμα «προσεπιδιαγινώσκω», στὴν τριπρόθετη μορφή του εἶναι καὶ αὐτὸ νεολογισμὸς γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε προγενέστερη χρῆση του. Ἀντίθετα τὸ οὐσιαστικὸ «ἀντιπερίπτωσις», νεολογισμὸς καὶ αὐτό, ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη στὴν ἐντυπη ἔκδοση τῆς Λογικῆς του τρεῖς τουλάχιστον φορές.⁵

β' Οὕτω δὴ ἐφ' ἐκάστου τῶν κοινῇ λεγομένων ἢ τε προσοχῆς ἀνάγκη ἐμφαίνεται, καὶ ἡ μετ' ἀκριβοῦς ἐπιστάσις κατανόησις τοῖς περὶ τὰς κρίσεις εὐθυβολεῖν ἐλομένης ἐ ν α π α ι τ ε ῖ τ α ι.⁶

Τὸ ρῆμα «ἐναπαιτοῦμαι» εἶναι νεολογισμὸς· ὁ Κουμανούδης ἔχει προσγράψει τὸν τύπο «ἐναπαιτεῖσθαι» στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη —χωρὶς ὥστόσο νὰ κατορθώσω νὰ ἐντοπίσω σὲ ποιοῦ ἔργο τοῦ Βούλγαρη χρησιμοποιεῖται.

γ' Οἱ μὲν οὖν ἐπιχειρηματικοί, καὶ πρόχειροι, καὶ διακεχρμένοι ἐν τῷ ὁμιλεῖν, ἴν' ὥς ἐκ τῶν λόγων ταῦτα διαγινώμεν, εὐφρεῖς μὲν δοκοῦσιν ἀλλ' ἐ π ι π ο λ α ι ο γ ν ὡ μ ο ν ε ς, διὸ εὐαπάτητοι μὲν καὶ περὶ τὰ σφίσι σπουδαζόμενα εὐκατάφωροι, πιθανοὶ δὲ τὰ πολλά, ἀλλ' οὐκ ἀληθεῖς, ὥς τοῦ δυνατοῦ καὶ εἰκότος μᾶλλον, ἢ τοῦ ὄντος καὶ ἀκριβοῦς ἐ π ι τ υ χ ι - κ ο ῖ.⁷

Τὸ οὐσιαστικὸ «ἐπιπολαιογνώμων» εἶναι νεολογισμὸς τὸν ὁποῖο ὁ Κουμανούδης ἔχει προσγράψει στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη⁸ καὶ ἔχει σημειώσει μία ἀκόμη χρῆση τοῦ ὅρου στὸ περιοδικὸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* στὸν τόμο τοῦ 1816. Στὴ Λογικὴ ὅμως τοῦ Εὐγενίου ὑπάρχει καὶ τὸ ἐπίθετο «ἐπιτυχι-κός»,⁹ νεολογισμὸς ποὺ χρησιμοποιεῖται καὶ στὴν «Πολιτικὴ σχέδη».

δ' Αἶ τε γὰρ ἀήθεις καὶ ὑπέρμετροι δασμοφορίαι, καὶ ὁ χ λ ο τ α - λ α ι π ω ρ ί α ι, καὶ τῶν ἐθάδων χορηγιῶν, καὶ τακτῶν προσόδων παρὰ πολὺ ἐλαττώσεις, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ βία καὶ καταδυναστεύσεις ἀπανθαδιάζουσιν τὸν ὄχλον ποιούσι, καὶ κατεξάνιστασθαι ἐρεθίζουσιν.¹⁰

Τὸ οὐσιαστικὸ «ὀχλοταλαιπωρία» εἶναι νεολογισμὸς καὶ δὲν γνωρίζουμε προγενέστερη χρῆση του. Τέλος,

ε' Ἐν τοιαύτῃ δὲ σκοτομήνῃ οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν πολλὰ φάσματα καὶ δείματα ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ὑ π η χ ή μ α τ α ὑποβάλλεσθαι, ὅτε αὐτοῖς, καὶ ὅπως λυσιμαχεῖ.¹¹

Τὸ οὐσιαστικὸ «ὑπήχημα» εἶναι καὶ αὐτὸ νεολογισμὸς τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζουμε προγενέστερη χρῆση.

Ἀνακεφαλαίων· ὁκτὼ νεολογισμοὶ ἐντοπίστηκαν στὴν «Πολιτικὴ σχέδη»: ἀντιπερίπτωσις, ἐναπαιτοῦμαι, ἐπιπολαιογνώμων, ἐπιτυχικός, ὀχλοταλαιπωρία, προσεπιδιαγινώσκω, ὑπήχημα καὶ ὑποδιστάζω.

Ἀπὸ τοὺς ὁκτὼ αὐτοὺς νεολογισμοὺς οἱ πέντε ἔχουν προσγραφεῖ στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη. Τὸ γεγονός αὐτό, ἀπὸ μόνο του, δὲν δημιουργεῖ κά-

5. Εὐγ. Βούλγαρης, *Ἡ Λογικὴ*..., σ. 62, 271, 321.

6. ΜΠΤ 651, σ. 513.

7. ΜΠΤ 651, σ. 514.

8. *Ἡ Λογικὴ*..., σ. 315.

9. *Ἡ Λογικὴ*..., σ. 135 κ.ε., 315, 316.

10. ΜΠΤ 651, σ. 501.

11. ΜΠΤ 651, σ. 512.

ποιο πρόβλημα για τη σύνδεση τῆς «Πολιτικῆς σχέδης» με τὸν Σέργιο Μακράϊο, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Μακράϊος ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Βούλγαρη στὴν Ἀθωνιάδα καὶ ἀποτελεῖ ἐνδειξη θαυμασμοῦ καὶ πίστεως ἀπὸ μέρους τῶν μαθητῶν ἢ υἱοθέτηση τῶν «ἰδιοτυπιῶν» τοῦ δασκάλου τους.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΡΑΗ "ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΟΣ" Α. ΕΚΔΟΤΙΚΑ-ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ

ΟΤΑΝ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΚΑΙΡΟ ἡ κυρία Veneau, μεταφράστρια πρόσφατα στὰ γαλλικὰ τοῦ Παπα Τρέχα, μοῦ ἔθεσε τὸ ἐρώτημα γιατί ὁ Κοραῆς ἐξέδωσε τὴ Ραψωδία Α τῆς Ἰλιάδας με χρονολογία 1811, ἐνῶ εἶναι ὀλοφάνερο ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του ὅτι ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος τοῦ Ὀμήρου δημοσιεύθηκε τὸ 1812, με αἰφνιδίασε. Στὴν κοραϊκὴ βιβλιογραφία, ὅσο θυμόμουν καὶ ὅσο μπόρεσα στὴ συνέχεια νὰ διαπιστώσω, κανεὶς δὲν εἶχε ἀμφισβητήσει τὸ ἔτος ἐκδόσεώς του καὶ κανεὶς συνεπῶς δὲν εἶχε ἀναρωτηθεῖ γιὰ ποῖο λόγο ὁ Κοραῆς προχρονολόγησε τὴν ἐκδοση. Πρῶτῃ ἡ κυρία Veneau ἐντόπισε τὸν ἀναχρονισμό καὶ ἦταν ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ παρατήρηση ποὺ τῆς δημιούργησε τὴν δυσεξήγητῃ ἀπορία. Τί θὰ μπορούσε ἄραγε νὰ εἶχε συμβεῖ; Μήπως τὸ τύπωμα τῆς Ραψωδίας εἶχε τελειώσει ἀπὸ τὸ 1811 καὶ μέχρι νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἐκδοτικὰ τὸ βιβλίο πρόλαβε τὸν Κοραῆ ὁ ἐπόμενος χρόνος, τὸ 1812; Μιὰ τέτοια ἐκδοχὴ ἔπρεπε νὰ ἀποκλειστεῖ. Παρὰ τὴ σχετικὴ μυστικότητα ποὺ τήρησε ὁ Κοραῆς ὡς πρὸς τὴν πορεία προετοιμασίας καὶ δημοσίευσης τοῦ ἔργου, τὰ πράγματα ἦταν σαφῆ: μετὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1811, ὁπότε συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ ἐκδώσει, με τὸν τρόπο ποὺ τελικὰ τὸ πραγματοποιήσε, τὸν Ὀμηρο,¹ μόλις τὸν Μάρτιο καὶ σαφέστερα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1812 ἀνακοίνωσε στὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου τὴν πρόοδο τῆς ἐκτύπωσης,² τοῦ ἔστειλε μάλιστα, ὅπως τὸ συνήθιζε, τυπωμένα τὰ Προλεγόμενα.³ Τὸν Μάιο δὲν εἶχε ἀκόμη περατωθεῖ ἡ ἐκδοση,⁴ κάτι ὅμως ποὺ θὰ συμβεῖ μέσα στὸν ἐπόμενο μῆνα, τὸ πολὺ ὡς στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου.⁵ Ὡστε ὁ πραγματικὸς χρόνος ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας τῆς Ραψωδίας Α εἶναι ἀναμφισβήτητα τὸ 1812.

Τότε, λοιπόν, γιατί ἐμφανίζεται νὰ ἔχει δημοσιευθεῖ τὸ 1811; Μήπως, ἄραγε, ἀπασχολοῦσε τὸν Κοραῆ τὸ ζήτημα τῆς κανονικότητος στὸν ἐκδο-

1. Ἀδαμ. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ἐκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., τ. Γ', Ἀθήνα 1979, σ. 135.

2. *Ο.π.*, σ. 193, 197.

3. *Ο.π.*, σ. 204. Ἡ ἡμερομηνία 5 Ἀπριλίου 1812 ποὺ ἀναγράφεται στὸ γράμμα τοῦ Κοραῆ ὡς ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλ. Βασιλείου, με τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος τοῦ γνωστοποιοῦσε τὴν παραλαβὴ τῶν Προλεγομένων, εἶναι ἀμάρτημα τῆς γραφίδας τοῦ Κοραῆ καὶ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ 5 Μαῖου.

4. *Ο.π.*, σ. 204.

5. *Ο.π.*, σ. 205, 213.